

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru

ISLAM IN ZAHODNI SVET

V reviji *The American Magazine of the Orient* je februarja leta 1923 avtor članka Arnold J. Toynbee, zapisal: »Lahko islam in krščanstvo živita in delata skupaj? Če ne moreta, so pred obema velike nesreče, in takoj ko se ozremo nazaj, da bi bolje razumeli naš medsebojni odnos, lahko vidimo, v kako majhni meri smo uspeli sodelovati doslej. Že sama sopolstavitev teh dveh imen sugerira nezdružljive razlike, nepremostljiv antagonizem. »Križ in polmesec« sta v enaki meri simbola konflikta kot heraldično orodje leva in samoroga – večno v medsebojnem spopadu. Gotovo nas tako vidijo zunanji opazovalci, denimo budisti in hindujci, medtem ko sami težimo k temu, da se vidimo kot levi in jagnjeta – seveda se vsaka stran enači z nedolžno živaljo, drugo stran pa identificira kot plenilca.«¹

Islamski svet je bil več stoletij, še zlasti na področju znanosti, v veliki prednosti pred Zahodom. Spodnji opis arabskega emirja Usame iz 13. stoletja priča med drugim o tem, kakšna je bila nevednost zahodnjakov v medicini. »Pogovorimo se še o čudaštvih frankovskega zdravilstva (Arabci so imenovali zahodnoevropske križarje Franki, op. avtorja). Gospod iz Al Munajtire je pisal mojemu stricu in ga prosil, da bi mu poslal zdravnika, ki je bil kristjan. Ni bil še deset dni zdoma, ko se je že vrnil. Rekli smo mu, da je res hitro pozdravil svoje bolnike. On pa nam je začel razlagati: »Pripeljali so mi nekega viteza, ki je imel na nogi tvor, in neko žensko, ki je vztrajno hujšala. Za viteza sem pripravil obkladek, tvor se je odprl in obrnilo se mu je na bolje. Ženski sem predpisal dieto in razvedrilo za boljše počutje. Medtem pa je prišel neki frankovski zdravnik. Izjavil je, da se jaz prav nič ne spoznam na to, kako bi ju bilo mogoče pozdraviti. »Kaj imaš rajši,« se je obrnil na bolnega viteza, »da živiš z eno samo nogo ali da umrješ z dvema?« Oni mu je seveda odvrnil, da rajši živi z eno samo. Nato je rekel zdravnik: »Potrebujem močnega viteza in ostro sekuro.« Sam sem videl, kako je zdravnik, ko je oboje dobil, položil bolnikovo nogo na leseno kladivo in rekel onemu drugemu vitezu: »Udari s sekuro po nogi v enem samem zamahu, tako da mu jo boš takoj odsekal.« Videl sem, kako je vitez prvič zamahnil, pa noge ni odsekal. Ko je udaril drugič, se je kostni mozeg razletel, in bolnik je umrl še isto uro. Zdravnik je preiskal tudi žensko. Izjavil je, da ima v glavi hudobnega duha, ki jo je obsedel. Zahteval je, da jo najprej obrijejo po glavi. Ko je bilo to opravljeno, je spet začela jesti, poleg drugih frankovskih jedi tudi tiste, začinjene s česnom in gorčico. Shujšala je še bolj in zdravnik je rekel: »Hudi duh ji je že zlezal v glavo.« Vzel je britev, napravil na glavi vrez v obliki križa in na sredi tako globoko rano, da se je pokazala kost. Vse skupaj je natrl s soljo in ženska je takoj umrla. Vprašal sem Franke, ali me še potrebujejo, in ker so mi odgovorili, da ne, sem prišel nazaj, kajti izvedel sem stvari s področja njihovega zdravilstva, ki jih do tedaj še nisem vedel.«²

Zgornji opis nazorno kaže razlike med Evropo in islamskim svetom na področju medicine.

Odnosi med Evropo in islamskim svetom pa so bili pogosto zaznamovani z nasiljem in spopadi. Kje so korenine sporov? Skozi zgodovino so se kristjani ozirali z grozo na arabske osvojitve:

- vdor kalifa Omarja v Jeruzalem,
- obleganja Konstantinopla,
- invazija Arabcev na Pirenejski polotok.

Ko so Arabci osvojili Severno Afriko so imeli tako odsokočno desko za osvojitve Zahodne Evrope. Leta 711 so začeli z osvajanji Pirenejskega polotoka in tako zapretili Evropi, da jo zasedejo v celoti. Še posebej potem, ko so zasedli Sicilijo in predele južne Italije in ko je

¹ Toynbee, A. J. (1923). *The American Magazine of the Orient*, II, str. 12.

² Tate, G. (1994). *Križarji in svet Vzhoda*. Zbirka Mejniki. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 160.

bil ogrožen celo Rim. Obroč so stiskali tudi z vzhoda, kjer so kot za šalo odvzemali Bizantinski državi kos za kosom ozemlja.

Arabci v svojem bogatem zgodovinpisju podrobno slavijo posamezne faze džihada, svete vojne za vero, vojne proti nevernikom. Tako so poveličevali iste dogodke kot osvoboditev Vzhoda izpod jarma zahodnega gospostva. Zelo dobro pa so se zavedali, da so z vdorom v Frankovsko državo dosegli svoj vrhunec. Tako kot mnogi Evropejci slavijo zmago Karla Martela in mu pripisujejo velike zasluge, da niso Arabci prodrli še globlje v Frankovsko državo, se v arabskih virih bitka omenja le kot manj pomembni boj. Dejstvo je bilo, da je bila arabska vojska pred Frankovskimi mejami iztrošena in da se je dobro zavedala, da je dosegla svoje skrajne zahodne meje. Veliko več prostora je v zgodovinskih spisih Arabcev namenjenega obleganju Konstantinopola. Kljub neuspešnemu obleganju prestolnice Bizantinke države je muslimanska vojska nadaljevala z napredovanjem. Na zahodu je osvojila Sicilijo leta 827 oz. 902, na vzhodu pa je prodrla vse do meja Indije in Kitajske.

Prva faza svete vojne je bila tako končana. Žar in navdušenje prvih arabskih osvajalcev sta bila iztrošena, želja za plenom ali mučeništvom je bila zadovoljena. Nova dinastija Abasidov, ki je sredi 8. stoletja nasledila Omajade, je prestavila prestolnico iz Damaska v Bagdad. S tem, ko se je sedež kalifata prenesel iz Sredozemlja v Bagdad, se je tudi žarišče kalifata usmerilo iz Sredozemlja v Azijo.

V prvi fazi širjenja islama se je ta soočal tudi z vse hujšimi boji znotraj islama. Že kmalu po nastanku islama so obstajale sektaške razlike znotraj islamskega sveta, to je v glavnem med prevladujočo sunitško obliko, katere legitimni vladar je bil abasidski kalifat v Bagdadu, in raznimi sektami, združenimi pod vodstvom šiitov.

Za lažje razumevanje razkola znotraj islama pogledimo, kako je prišlo do tega. Vrnimo se na začetek, v obdobje po prerokovi smrti.

MOHAMEDOVI NASLEDNIKI – OBDOBJE PRVIH ŠTIRIH KALIFOV

Leta 630 je Mohamed končno lahko spet vstopil v Meko, tokrat kot zmagovalec. Tamkajšnje svetišče kaaba pa je povzdignil v romarsko središče vseh muslimanov. V času njegove smrti je novi nauk sprejelo že skoraj celotno prebivalstvo Arabskega polotoka.

Zanos, ki ga je vzbujala nova vera, je pripravil Arabce k temu, da so se, še preden je minilo pol stoletja, spustili v osvajanje sveta, ki se je razmahnilo v eno najmočnejših dogajanj v zgodovini človeštva.³

Ob prerokovi smrti se je najprej zastavilo vprašanje nasledstva. Čeprav je imel Mohamed kar devet žena, ni imel moškega potomca. Tako se je enotna prvobitna muslimanska skupnost že kmalu po prerokovi smrti razdelila glede političnega vprašanja, kdo lahko legitimno vodi muslimansko skupnost kot Mohamedov naslednik. Ena skupina muslimanov je menila, da je lahko legitimni prerokov naslednik le njegov sorodnik, to je bil njegov bratranec, posinovljenec in zet Ali Ibn Abi Talib (Ali). Druga skupina pa je bila prepričana, da je legitimen prerokov naslednik lahko vsak, ki ga izbere skupnost. Prva skupina je predstavljal protošiiizem, druga pa protosunizem.⁴

Prevladala je druga skupina. Tako so se v Medini zbrala najmočnejša plemena v mestu, da bi po plemenskem običaju odločala o izvolitvi novega vodje. Za prerokovega naslednika (kalifa) so imenovali Abu Bakra (632–634), enega najzvestejših Mohamedovih privrženecv.

Abu Bakr se je moral takoj spoprijeti z vstajo zavezniških plemen, ki so menila, da niso več dolžna plačevati davkov, ki so bili obljubljeni samo Mohamedu in ne njegovim naslednikom. Tako Abu Bakr kot njegov naslednik Omar sta se izkazala ne le kot vdana učenju Mohameda, temveč tudi kot spretna politika in dobra vojskovodja, saj sta sprožila prvo pravo obdobje osvajanj.

Leta 634 je bil za kalifa izvoljen Mohamedov tast Omar, ki velja za enega največjih kalifov. Novi kalif je dokončno obračunal z odpadniki znotraj Arabcev in nato z ogromno vojsko napadel takrat dve mogočni sosedni – Bizantinsko cesarstvo in Sasanidsko Perzijo. Muslimani so zmagovali ne toliko zaradi dobrega orožja (Bizantinci so bili v tistem času bolj oboroženi), ampak predvsem zaradi navdušenja novih verskih privrženecv, ki so se postavili po robu sovražnikovim najetim vojakom, in zaradi pohlepa po plenu. Na eni

³ Lunde, P. (2005). *Islam - A Brief History*. London: Dorling Kindersley Ltd., str. 16–45.

Kagan, D. Ozmet, S., Turner, F. M. (1998). *The Western Heritage*, volume I. to 1715, New Jersey, str. 211–212.

Armstrong, K. (1991). *Muhammad - A Biography of the Prophet*, London: Phoenix.

Hamidullah, M. (1977). *Muhammed A. S. Knjiga II. Djelo*, Zagreb: Nerkez Smailagić.

⁴ Protošiiiti so se dokončno izkristalizirali v šiite v bitki v Karbali leta 680. Izraz suniti se je za večino muslimanov, ki so sebe šteli za pravoverne, dokončno uveljavil v prvi polovici 9. stoletja.

strani so naleteli na najemniške vojake, ki jih je zapustila želja po vojskovanju, na drugi strani pa so se soočili z okornimi in ravnodušnimi perzijskimi vojaki. Oboji niso nudili močnejšega odpora. Ta uspeh je dal Arabcem novega poleta. Veseli vojnega plena so bili prepričani, da jim Alah stoji ob strani. Sploh pa desetletno obdobje vladanja Omarja zaznamujejo bliskoviti in uspešni vojni pohodi, ki so razširili islam v vseh smereh: v Sirijo (zavzetje Damaska leta 635), v Palestino (kalif je stopil v Jeruzalem leta 638), Irak, Armenijo in Perzijo (osvojitev Ktesifona, prestolnice sasanidskega imperija, leta 640 in bitka pri Nihavandu leta 642) ter v Egipt (zavzetje Aleksandrije leta 642). Na teh pohodih so se spopadali tudi z Bizantinci.

Osvojena ozemlja, ki so se raztezala od Irana do Armenije in od Arabije do Egipta, je kalif Omar upravljal z veliko preudarnostjo. Medtem ko je z delom osvojenih ozemelj nagradil svoje sposobne namestnike in jih pogosto imenoval za emirje novih provinc, je hkrati spoštoval kulturne, jezikovne in upravne razlike podjarmljenih dežel, ki so v splošnem dokaj dobro sprejele islamsko prevlado z njenimi ne pretiranimi dajatvami. Prema-ganim narodom so Arabci v veliki meri dovolili lastno upravo, lahko so obdržali svoje zakone in upravne oblike, zagotovili so jim celo svobodo domačih kultov. Podjarmljenje se je v glavnem omejilo le na plačevanje davkov, ker pa so jih prej morali plačevati Bizantincem ali Sasanidom, se jim zaradi tega življenjski pogoji niso veliko spremenili. Poleg tega so Arabci dovolili, da so domači poglavarji ostali na čelu svoje dežele. Dali so jim celo več svoboščin, kot so jih imeli prej. Tako se Arabci v prvih letih obstoja svoje države niso kaj preveč ukvarjali z organizacijskimi problemi v osvojenih deželah. Zanje je bil pomemben le plen, s katerim so skušali popraviti slabo gospodarsko stanje lastne dežele. Največ od tega plena je šlo za plačevanje vojaških oddelkov.

Islam je torej kmalu po prerokovi smrti povezal ves arabski svet in začel širiti vero tudi na območje nearabskih ljudstev. Tudi Mohamedovi nasledniki so uresničevali skupni cilj vernikov – džihad – sveto vojno, obvezo, da bodo islam širili tudi z orožjem. Prav v imenu džihada so različna plemena Arabskega polotoka preseglja to, kar jih je ločevalo, in usmerila svoje izjemne bojne sposobnosti v osvajanje. Leta 644 je Omarja umoril nezadovoljen suženj.

Manj soglasna je bila izvolitev kalifa Osmana (644–656), ki ni pripadal prerokovemu hašimitskemu rodu. Tudi v njegovem času so se nadaljevala arabska osvajanja. Muslimanska vojska je potem, ko je pregnala Bizantince s polotoka, vpadala na današnje območje Turčije in osvojila Anatolsko planoto vse do današnje Ankare. Osvajanja so nadaljevali v smeri Armenije in jo v kratkem času tudi osvojili. Osvajanje so nato usmerili na območje Osrednje Azije, vse do mest Buhara in Samarkand.

Pred državnimi namestniki, ki so delovali v na pol avtonomnih oddaljenih predelih in so predstavljali veliko nevarnost vladarju, se je zavaroval tako, da je na njihova mesta poslal može iz svojega sorodstva, med katerimi je bil tudi državni namestnik v Siriji – Moavija, poznejši ustanovitelj Omajadske dinastije. Ti pregnani državni namestniki so Osmana obtožili nepotizma, zato so se povezali z Ajšo, Mohamedovo tretjo ženo (hčerko Abu Bakra), in Alijem, prerokovim zetom. Ustanovili so stranko, naperjeno proti kalifu, in ga ubili. To je bil prvi politični umor v islamu in je težko obremenil poznejšo zgodovino kalifata ter povzročil hud boj za nasledstvo.⁵

Leta 656 so izbrali za četrtega pravovernega kalifa Alija, Mohamedovega zeta, bratranca in posvojenca. Njegovi izvolitvi je nasprotoval pomemben del skupnosti, izhajajoč iz družine Omaja (klan Abd Šams). Ti so razglasili izvolitev za neveljavno. Posledično je prišlo do prve državljanske vojne (656–661), v kateri so zmagali Alijevi nasprotniki protosuniti pod vodstvom Moavije.

Vzroki za prvo državljansko vojno so bili različni politični interesi in tudi določene razlike v dogmatičnem prepričanju. Posledica tega je bila, da se je izoblikovalo še več novih strank. Med njimi sta bili najmočnejši že omenjeni šiiti (kar pomeni Alijeva stranka = šia) in skupina, ki se je zbrala okoli Moavije in tako oblikovala jedro poznejše stranke sunitov, ker so se strogo držali sune, to je prerokovega izročila oz. tradicije.⁶

⁵ Thoraval, Y. (1998). Islam. Mali leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 193–194.

⁶ Danes suniti predstavljajo okoli 85 %, šiiti pa okoli 15 % vseh muslimanov.

Napetosti so se rešile z ubojem Alija leta 661. Alijev sin Hasan je bil prisiljen prepustiti kalifsko nasledstvo Moaviji in ta je v Damasku ustanovil dinastijo Omajadov in tako vpe-ljal dednostno načelo. Vladajoči suniti so tako vladali skozi večino poznejše zgodovine is-lamskega sveta. S tem, ko se je Moavija v Jeruzalemu oklical za kalifa, se je končalo obdobje, ko se je oblast delila glede na sorodstveno povezanost.⁷

Dokončni razcep v islamu se je zgodil leta 680. Tega leta je prišlo do znamenite bitke v Karbali med vojsko, ki jo je vodil Husein (prerokov vnuk in drugi Alijev sin), in vojsko, ki jo je vodil Jezid (sin Moavije). Huseinova vojska je štela le 72 vojakov, Jezidova pa kar 4000 vojakov. Omajadi so v bitki ubili Huseina in njegove pristaše. Islam se je dokončno razdelil na dve veji – sunite in šiite (naslednike Alija in Huseina). Šiiti imajo mnogo delitev, najpomembnejši so ismailiti (verska sekta šiitov, ki veruje v zaporedje skrivnih imamov), kateri verujejo v sedem imamov (ali duhovnih naslednikov preroka) in 12 imamov šiitov.

Poleg Karbale je pomembno šiitsko romarsko središče še mesto Nadžaf v Iraku, kjer je Alijev grob. Zaradi svoje dvojne vloge svetnika in vojščaka je Ali zelo priljubljen med muslimani. Njegov lik je navdihnil bajke (zlasti šiitske). Perzijci pa se spominjajo njegovih več kot tisoč čudežev. Njegove sodbe primerjajo s Salomonovimi; ta je za muslimane zgled modrosti in jasnovidnosti.

ODGOVOR EVROPSKEGA KRŠČANSTVA NA PRVI VELIKI DŽIHAD

Verski razkol in boj nasprotujočih si kalifov sta postala glavna skrb muslimanskega sveta, boji in širjenje ozemlja prek mej pa pozabljeni. Oboji, tako šiiti kot suniti, so bili prepričani, da so meje med krščanskim in islamskim svetom več ali manj jasne. Toda krščanski svet se je šele zdaj začel prebujati. Niso pozabili, da je bil velik del islamskega sveta nekoč krščanski.

Kristjani dolgo niso hoteli priznati islama kot rivalsko religijo, muslimane so imenovali po etničnih imenih npr. Saraceni ali Mavri, Turki ali Tataři. Prve vpade na ozemlje muslimanskega sveta so izvajali pogani: tatarski Turki na vzhodu in Vikingi na zahodu.

Odgovor evropskega krščanstva na prvi veliki džihad so bile rekonkvista in križarske vojne. Krščanski boj za vrnitev izgubljenih ozemelj se je začel na skrajnih točkah imperija. V Španiji so male krščanske kneževine, ki so se uspele obdržati na skrajnem severu polotoka, začele z bojem proti muslimanom (rekonkvista). Kljub temu da je Španija pod Arabci doživela gospodarski in kulturni razcvet, pa so bili Mavri (muslimani) Špancem glavni sovražnik.

Na vzhodu so drugi krščanski narodi, Gruzinci in Armenci, začeli z vstajami proti muslimanom. Do druge polovice 10. stoletja so tudi Bizantinci začeli z ostrimi ofenzivami proti muslimanom, še posebej v Siriji in na grških otokih.

V 11. stoletju so tako krščanske sile dosegle velike zmage nad islamom. Na vzhodu se je krščanska kraljevina Gruzija osvobodila in zagospodarila nad velikim ozemljem od Črne-ga morja do Kaspijskega jezera. V osrčju Sredozemlja so se krščanski osvajalci izkrkali na Siciliji in Sardiniji in ju odvzeli muslimanom. Višek konflikta v tej fazi pa so predstavljale križarske vojne.

V t. i. križarskih vojnah so skupine kristjanov iz Evrope osvojile in za nekaj časa obdržale območja v Siriji in Palestini. V arabskih spisih se ne omenjajo križarji, za tedanje muslimanske pisce so to bili Franki oz. neverniki, pač pa spet ena od skupin nevernikov, ki vpadajo v islamski svet. Od drugih so se razlikovali le po surovosti.

Ibn al Atir je o zavzetju Jeruzalema zapisal: »Prebivalstvo svetega mesta je padalo pod meči in Frandži⁸ so ves teden klali muslimane. V mošeji Al Aksa so pobili skoraj sedem tisoč ljudi.«⁹ Ibn al Kalanisi, ki se je vedno ogibal manipuliranju z nepreverljivimi številkami, je navedel: »Veliko ljudi je bilo ubitih. Judje so se zbrali v svoji sinagogi in Frandži so jih žive zažgali. Uničili so tudi spomenike svetnikov in Abrahamov grob!«¹⁰ Križarji so bili na teh pohodih izjemno kruti, nenačelni in velikokrat bolj podobni živalim kot ljudem. Kronist Osama Ibn Munkid je zapisal:

»Vsi, ki so kaj vedeli o Frandžih, so v njih videli zveri, ki res prednjačijo v pogumu in ognjevitosti, a v ničemer drugem, tako kot živali prednjačijo v moči in napadalnosti.«¹¹

⁷ Omerbašić, Š. (1995). Doba pravednih halifa. Zagreb: Eminex, str. 13–14.

⁸ Frandži – Franki.

⁹ Maalour, A. (2008). Križarske vojne v očeh Arabcev. Ljubljana: Založba *cf, str. 70.

¹⁰ Prav tam, str. 70.

¹¹ Prav tam, str. 57.

Uspehi križarjev so bili posledica oslabiljenosti muslimanov in njihove neenotnosti. Že v 9. stoletju se znotraj kalifata začnejo kazati znaki postopne stagnacije oz. razpada.

Kaj se je pravzaprav zgodilo s tem mogočnim imperijem?

RAZPADANJE MOGOČNEGA ABASIDSKEGA IMPERIJA

Abasidi so sicer utrdili meje muslimanskega sveta na vzhodu ter celo osvojili Sicilijo in Kreto, kljub temu pa so Bizantinci prodirali vedno globlje na območje Abasidov. Na območju Osrednje Azije pa so se pod iranskimi dinastijami Samanidi (874–999)¹² in Bujidi (945–1058)¹³ ustalile polavtonomne vladavine.

Egipt in sirska-palestinski prostor sta leta 969 padla v roke dinastije Fatimidov, ko so se dokončno odcepili od Abasidov. Fatimidi so bili islamska vladarska hiša v Severni Afriki, ki je leta 969 osvojila Egipt. Za ustanoviteljico Fatimidov velja Fatima (hči preroka Mohameda in Hadidže). Ko se je odcepil Egipt, je nastal na severu Afrike pod Fatimidi šiitski kalifat. Posebnost zgodovine islamskih emiratov v Severni Afriki je velika verska živahnost, zlasti še od 10. stoletja dalje, ko so se z uveljavitvijo Fatimidov Tunizija, Tripolitanijski in Egipt izvili iz odvisnosti od abasidskega imperija. Na vsem območju, od Magreba do Egipta, so se takrat začele pojavljati nove sekte in verske bratovščine. Fatimidi so opravičevali večvrednost svoje dinastije s tem, da so se razglašali za sorodnike Fatime, Mohamedove hčerke in soproge kalifa Alija. S kalifom Al Hakimom (996–1021) so Fatimidi dosegli vrhunec svoje moči. Ustanavljali so šole, knjižnice in pomembna študijska središča, na primer egiptovsko univerzo al Azhar. Kalif se je zavzemal za uvedbo starih strogih zakonov islama. V času njegovega vladanja so morali uničiti vinograde, prepovedal pa je tudi uvoz alkoholnih pijač. Dal je tudi organizirati »moralno« policijo, prepovedal pa je tudi glasbo in šah. Kakršno koli nasprotovanje so najstrožje kaznovali, tudi s smrtjo. Vse to je pripeljalo v islamskem svetu do še večjega razkola.

Regija je bila pod oblastjo Bagdada le še na papirju. Ko se je Egipt odcepil, je nastal na severu Afrike pod vladavino Fatimidov šiitski kontrakalifat. Kontrakalifat pa je nastal tudi na Pirenejskem polotoku, kjer je tudi Abd al Rahman od leta 929 uporabljal kalifski naslov.¹⁴ Sunitski abasidski kalifat je bil v tem času vse bolj le še blede senca nekdanje moči.

Neenotnost in krizo znotraj islamskega sveta pa še dodatno poglobijo v 11. stoletju Seldžuki, ki so ogrožali ne le kalifat, ampak tudi Fatimide. Tako mogočni vezir Al Afdal Šahinšah najvplivnejši človek v Kairu, ni skrival zadovoljstva, ko mu je odposlanec Aleksija Komnena aprila 1097 prišel naznaniti množični prihod frankovskih vitezov v Konstantinopol in začetek njihove ofenzive na območju Prednje Azije. Alekseju je prenesel najboljše želje za uspešnost operacije in ga prosil, da ga kot prijatelja obvešča o pohodu vitezov. Ibn al Atir je o začetkih prvega križarskega pohoda še zapisal: »Nekateri pravijo, da je gospodarje Egipta ob pogledu na širjenje seldžučkega cesarstva popadel strah, in so prosili Frandže, naj napadejo Sirijo in naredijo tampon med njimi in muslimani.«¹⁵

V prvi polovici 13. stoletja so islamski svet pretresali vdori Mongolov, ki so leta 1258 dokončno zlomili Abasidski kalifat in ubili zadnjega kalifa.

Kljub temu da so seldžučki Turki povzročili postopno uničenje kalifata – Ibn al Atir je o tem zapisal: »Sultani se niso razumeli in prav zato so Frandži lahko zavzeli deželo« –,¹⁶ pa ne Turki ne Mongoli islamu niso prizadejali dolgotrajne škode. Turki in Mongoli so se islamizirali in kmalu postali najboljši islamski vojaki oz. borci za islam. Edina prava nevarnost je pretela iz Evrope.

Izvorni džihad je bil že zdavnaj izgubljen in pozabljen. Islamski vladarji so s precejšnjo ravnodušnostjo sprejemali prve evropske napadalce na prostoru Sirije in Palestine. To je bil čas, ko je bil kalifat napaden z vseh strani. Več kot 200 let so bili Franki in muslimani na tem območju v vsakodnevem stiku, tako v bojih kot tudi v trgovini in diplomaciji, pa celo v zavezništvu.

Križarski pohodi so pospešili gospodarske spremembe, ki so se najbolj čutile v razvoju trgovine in mest v Evropi. Trgovska premoč v vzhodnem delu Sredozemlja je iz rok Bizantincev in Arabcev prešla v roke italijanskih mest. S svojimi gospodarsko-družbenimi posledicami

12 Veliki splošni leksikon (sedma knjiga). Ljubljana: DZS 1998, str. 3741.

13 Veliki splošni leksikon (prva knjiga). Ljubljana: DZS, 1998, str. 541.

14 Omajadska dinastija se je obdržala v Cordobi do leta 1031. Andaluzija pa je postala drugo veliko kulturno jedro islama. V njej se je prvotna civilizacija prepletla z vplivi vseh, ki so jo sestavljali: s sirske Arabci, z magrebskimi Berberi, s krščanskimi in judovskimi ter s spreobrnjenimi Španci. Rodila se je nova arhitektura, ki se je od sredine 11. stoletja dalje širila v Magrebu in ki jo imenujemo špansko-mavrski slog.

15 Maalour, A. (2008). Križarske vojne v očeh Arabcev. Ljubljana: Založba *cf, str. 62–63.

16 Prav tam, str. 75.

dicami pa s križarske vojne vplivale tudi na spremembe fevdalne družbe, ker so pospešile razvoj novega družbenega sloja – meščanstva.

Stik z razvitejšo arabsko kulturo pa je vplival tudi na napredek evropske tehnike in kulture. Evropejci so na Vzhodu spoznali nove poljedelske kulture (pomaranče, limone, melone, sladkorni trs). Obrtniki so spoznali dosežke vzhodne tehnike v izdelavi tkanin, predelave rud itd. Na napredek prometa je vplivala bolj razvita ladijska tehnika Arabcev, ki so že uporabljali kompas. V evropsko življenje so prišle prek Arabcev indijske številke. Arabci so posredovali tudi cenejši pripomoček za pisanje – papir. Vplivali so tudi na evropsko znanost (matematiko, geografijo, medicino).

Na vzhodu so se križarji predajali udobnejšemu življenju. Vse to je imelo za posledico, da so tudi v staro domovino prinašali spremembe. Te so se odražale v gradnji in opremljenosti gradov, ki so postajali udobnejši in razkošnejši. Začeli so uporabljati razkošne tkanine, kar je povečalo porabo orientalnega blaga. Vse to pa je zahtevalo povečanje trgovine in razvoj ustreznih panog obrti v Evropi. Tudi v prehrani višjega sloja je bilo zaznati spremembe, še bolj očitne pa so bile spremembe na področju higiene. Začeli so si umivati roke in uporabljati kopalnice. Zahteve po vse večjih življenjskih potrebah vladajočega sloja pa so povzročile večji pritisk na podložnike.

Vpliv križarjev na ozemlje, ki so ga imeli v oblasti skoraj 200 let, je bil v glavnem zelo slab. V teh svojih državah niso nikoli formirali kaj več kot vladavino rimskokatoliške manjšine (plemstva, trgovcev) nad večino, ki je bila sestavljena iz muslimanov, kristjanov različnih vzhodnih cerkva in Judov. Pod njihovo vladavino se je položaj muslimanov zelo poslabšal. Prav to je v mnogočem poslabšalo odnose med muslimani in kristjani oz. Judi. Druga sprememba je sprememba v odnosih med Bližnjim vzhodom in Evropo. V času pred križarskimi vojnami so bili tudi odnosi zelo omejeni. Po teh vojnah so se trgovci iz Evrope, posebej Italijani, nastanili in utrdili v pristaniščih Levanta. Tako so postopoma izrinjali muslimanske trgovce.

Sveta vojna, ki je porazila in dokončno tudi pregnala križarje, ni potekala iz dežele, ki so jo križarji okupirali, ampak je prišla z vzhoda, od Turkov, nove sile islama, ki se je pojavila na ozemlju kalifata med 9. in 11. stoletjem. Njihovo osvajanje Sirije je na neki način te vojne tudi sprožilo.

V času turške hegemonije je muslimanski svet začel z novo fazo džihada, ki jim je zagotovila precejšnjo teritorialno širitev.

Prvo veliko turško osvajanje na račun krščanstva je bilo osvajanje vhodne in osrednje Anatolije, jedra Bizantinskega cesarstva. Ob koncu 11. stoletja in v 12. stoletju so turški Seldžuki z osvojitvijo Anatolije pripravili odskočno desko za invazijo na Evropo.

Medtem je muslimanski svet delno okupiral izjemno nevaren sovražnik z vzhoda, Mongoli. Do leta 1220 je bila celotna Osrednja Azija v rokah Mongolov, nato so prešli reko Aksu in začeli z osvajanji Perzije. Smrt Džingiskana leta 1227 je prinesla kratek predah, toda kmalu je njegov naslednik do leta 1240 dokončno osvojil Perzijo, Kavkaz in predele Mezopotamije. Leta 1258 je prvič po smrti preroka Mohameda nemuslimanski narod okupiral samo jedro islamskega območja in uničil mogočni kalifat. Le v Egiptu so mameluški sultani uspeli onemogočiti zavzetje Mongolov.

Mongoli so nadaljevali z osvajanji Rusije in Azije in tako prišli do mejnih območij Poljske in Madžarske. Na območjih azijskih step so se ti mongolski osvajalci že kmalu začeli mešati s tam živečimi Turki in nastalo je turško-mongolsko prebivalstvo pod imenom Tataři. Na območju Rusije je nastala Mongolska država, znana pod imenom Zlata horda. S poturčenjem Mongolov in s tem, ko je del prebivalstva Zlate horde prevzel islam, je v 13. in v začetku 14. stoletja muslimanskoturška država zagospodarila nad Rusijo. Kanat se je zrušil šele leta 1502. To je pomenilo konec muslimanske hegemonije v Rusiji in tako tudi omogočilo pot k vzponu Moskovske kneževine in s tem Rusije.

V tem obdobju se je odvijala diplomatska aktivnost med dvorom mongolskih kanov in dvori krščanske Evrope. Evropski vladarji so pokazali veliko zanimanje za zavezništvo z Mongoli proti muslimanom.

Na meji med muslimani in kristjani v Anatoliji je v 13. stoletju nastala prva otomanska država. Sledila je nova sveta vojna. Otomanski sultani so videli sebe kot legitimne nasled-

nike bizantinskih cesarjev. To se je kazalo celo v nazivu, ki so ga imeli – SULTAN I RUM, tj. rimski sultan. 29. maja 1453 so zavzeli Konstantinopol.

Osvojitvi Konstantinopla, ki je postal mesto prestolnica turškega imperija, so sledili vpadi proti zahodu. Sledilo je osvajanje Balkana. Le smrt sultana Mehmeda Osvajalca je prekinila načrte osvojitve italijanskega polotoka. Prostor Italije bi Turki osvojili brez večjih težav. To dokazuje dejstvo, da so le nekaj let pozneje Francozi uspeli brez težav osvojiti večji del Italije. Turška osvojitve Italije bi gotovo spremenila evropsko zgodovino.

Njihov cilj pri osvajanju Evrope je bil, da gredo še dlje proti zahodu. Sto petdeset let so imeli v posesti Budimpešto, dvakrat so oblegali Dunaj.

V času vladavine Sulejmana Veličastnega 1520–1566 je bilo cesarstvo na vrhuncu moči. Vladali so območjem Grčije in ostalega Balkana, prek Ogrske ogrožali Dunaj. Na vzhodu se je otomanska vojna mornarica v Indijskem oceanu večkrat bojevala s Portugalci. Muslimanski vladarji Severne Afrike, razen Maroka, so pripravili muslimansko pomorsko silo celo tako daleč, da so njihove gusarske ladje napadale ladje na Atlantiku, zašle so celo do Britanskega otočja, kjer so »magrebski gusarji leta 1627 iz Islandije odvedli v Alžirijo nekaj sto ujetnikov in jih tam prodali«.

Še enkrat, tako kot na začetku, je bilo videti, da bo napredovanje islama spet ogrozilo krščanstvo. Križarske vojne so bile končane, njihovo mesto je zavzel džihad, ki je ogrožal Evropo oz. krščanstvo.

Zmage Sulejmana Veličastnega so označevale vrhunec Otomanov, hkrati pa so napovedovale začetek njihovega konca. Postopoma so se umaknili iz Indijskega oceana, pa tudi z zasedenih ozemelj v Evropi. V nekih predelih Azije (Indija, Malezija, Indonezija) in Afrike (vzhodna obala) se je islam širil na miren način, s trgovino, medtem pa je v Evropi doživljal poraze.

ODGOVOR NA DRUGI DŽIHAD

Odgovor na drugi džihad je širitev Evrope. Ni presenečenje, da je ta širitev začela na dveh nasprotnih koncih Evrope. Tam, kjer so stoletja dolgo vladali muslimani: na Pirenejskem polotoku in v Rusiji.

Predvsem portugalske in španske, pozneje pa tudi angleške in nizozemske ladje so se ustavljele na obalah islamskih držav in začele najprej s trgovino, nato pa tudi z osvajanjem strateških točk.

V primerjavi z vladavino muslimanov v Španiji je bil obstoj Zlate horde precej krajši. Ruska rekonkvista se je začela precej pozneje od španske. Dimitrij Donski, veliki knez Moskovske kneževine, je porazil Tatare in nakazal začetek konca vladavine islama v Rusiji. Leta 1552 so zasedli Kazan in po Volgi postopoma zasedli celotno območje vse do Kaspijskega morja.

Z vzponom evropskih držav v 19. stoletju so predvsem Velika Britanija, Francija in Rusija začele postopno zasedati območja Prednje in Osrednje Azije. Razlogov, da je islamski svet postal lahek plen evropskih držav in da je bila islamska civilizacija le še blede senca nekdanje veličine, je bilo več. Najpomembnejši so bili korupcija in nesposobni vladarji, neenotnost islamskega sveta (suniti, šiiti), politična nestabilnost, prepočasne reforme in splošna tehnična zaostalost.

NAFTA KOT UVOD V PONIŽANJE

Za muslimane se je položaj v Prednji Aziji še poslabšal z odkritjem nafte v 19. stoletju, ko se je začelo njihovo izkoriščanje. To je pripeljalo v Prednjo Azijo številna zahodna podjetja. Tako se je npr. Britanska anglo-perzijska naftna družba kmalu polastila upravljanja naftnih polj ob Perzijskem zalivu. Tujci so tako dobili osrednjo vlogo v naftni industriji.

Tuje, zahodnoevropske in vse bolj tudi ameriške družbe so vse bolj ogrožale tudi svete islamske kraje (Meka, Medina, Jeruzalem in tudi Bagdad), kar je zelo vznemirilo muslimane, celo bolj kot ekonomsko izkoriščanje.

Odnose med civilizacijama je še bolj poglobila kriza v Turčiji po koncu prve svetovne vojne. Leta 1920 je bil namreč dokončno poražen zadnji od velikih islamskih imperijev, osmanska Turčija. Turki so sicer sami leta 1922 ukinili sultanat, hkrati pa je to pomenilo tudi konec kalifata. Mnogi muslimani so se zelo težko sprijaznili, da se je pod silo imperialističnih držav in domačih (turških) modernistov tako klavrno končala skoraj trinajst stoletij (od leta 632) dolga doba kalifata. Kalifat je namreč pomenil simbol muslimanske enotnosti, napredka in tudi identitete.

Udarec pa je islam doživel tudi z ustanovitvijo judovske države leta 1948, ki je sprožila več vojn med Judi in Palestinci, kar je posredno pomenilo tudi spopad med ZDA in islamom.

Navedena dejstva pomenijo tudi ključne očitke v izjavah nekdanjega prvega sovražnika ZDA Osame bin Ladna. Ta je izkoriščal ponižanje in sramoto, ki jo doživlja islamski svet zadnjih sto let, kot ključni razlog pri boju proti ZDA.

SKLEP

Ti nesporazumi med krščanstvom in islamom, ki se obračajo v preteklost, se hranijo s sedanostjo ter ogrožajo prihodnost, predstavljajo neizčrpno temo. Njihova zlovešča rast se pojavlja v vsakem zgodovinskem obdobju in na vsakem področju človeškega stika. A dovolj črnila je bilo prelitega o tem, kako se porajajo. Na obeh straneh so plod predsodkov, in sicer deloma zaradi resničnega nepoznavanja nasprotne strani, še bolj pa zaradi namerne nevednosti. Obe strani čutita v svojem srcu, da bi bil brez druge svet boljši. Islam je glavna ovira na poti k univerzalni krščanski cerkvi, krščanstvo pa prepreka k univerzalnemu islamskemu bratstvu. Kakor vidita druga drugo, je temeljni greh obeh že dejstvo, da obstajata, in če to celoto interpretiramo kot zlo, se zdi preprosto perverzno izpostavljanje dobre lastnosti ene ali druge. Tako pravično in nepristransko naravnane obravnave zgodovine muslimanske in krščanske polemikarje pogosteje razkačijo, kot pa spodbudijo k ponovnemu premisleku lastnih stališč.

Še odgovor na vprašanje pisca izpred skoraj sto let: Lahko islam in krščanstvo živita in delata skupaj?

Pozabljam, da lev in samorog – ali pa lev in jagnje – navsezadnje pripadata istemu rodu sesalcev velike družine vretenčarjev, podobno kot islam in krščanstvo oba sodita v rod univerzalnih cerkva v družini religij. Obe religiji izhajata iz istih korenin. In največkrat je razlog za nestrpnost nepoznavanje islama na Zahodu. Islam je v vsakem pogledu mnogo bližji judovsko-krščanski tradiciji kot kateri koli drugi religiji. Lahko bi celo rekli, da judovstvo, krščanstvo in islam predstavljajo različice ene in iste religijske tradicije. Tako krščanstvo kot islam sta v osnovi naslednika judovske postave in tudi grške filozofije in znanosti. Med obema pa seveda obstajajo tudi precejšnje razlike.

Moralne in filozofske resnice, ki sta jih razkrila Jezus in Mohamed, prenešene ali preoblikovane prek njunih duhovnih naslednikov ter posredovane ljudem, med sabo niso nezdržljive. Pogosto lahko slišimo, da je pravo versko razodetje eno samo. En prerok ima lahko širši ali globlji vpogled kot drugi ali drugačen zorni kot videnja, toda to, kar vidijo, je isto in kdor koli bi preučil Jezusovo in Mohamedovo učenje kot celoto, ne da bi besedila oropal njihovega izvornega konteksta, bi le stežka dokazal, da se bodo verniki ene ali druge religije pripravljene spustiti v spor s tistimi, ki pripadajo drugi. Trk med verstvom nastaja šele med tistima korporativnima ustanovama, ki sta bili tako nenavadno cepljeni na drevo religije.

Če se še enkrat vrnemo k izhodiščnemu vprašanju: »Lahko islam in krščanstvo živita in delata skupaj? Če ne moreta, so pred obema velike nesreče in takoj, ko se ozremo nazaj, da bi bolje razumeli naš medsebojni odnos, lahko vidimo, v kako majhni meri smo uspeli sodelovati doslej.«¹⁷

Zahodna družba 21. stoletja je produkt industrijske civilizacije, ki je postopoma ustvarila zelo nesrečno in izjemno nasilno civilizacijo, ki ne ogroža le sebe, temveč celotno življenje na svetu.

¹⁷ Toynbee, A. T. (1923). *The American Magazine of the Orient*, II., str. 12.

In namesto da bi znali sprejemati drugačnost muslimanov, saj nas ti s svojimi navadami in običaji ne le bogatijo, ampak tudi učijo ljubezni in spoštovanja do človeka, smo prestrašeni in ogroženi. Zahodna družba postaja vse bolj družba strahu in negotovosti. Družba kolektivne paranoje in panike, ujeta v strasti sebičnosti, brezobzirnosti in pohlepnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Armstrong, K. (1991). *Muhammad - A Biography of the Prophet*. London: Phoenix.
- Hamidullah, M. (1977). *Muhammed A. S. Knjiga II. Djelo*. Zagreb: Nerkez Smailagić.
- Kagan, D. Ozmet, S., Turner, F. M. (1998). *The Western Heritage, volume I. to 1715*, New Jersey.
- Lunde, P. (2005). *Islam – A Brief History*. London: Dorling Kindersley Ltd.
- Maalour, A. (2008). *Križarske vojne v očeh Arabcev*. Ljubljana: Založba *cf.
- Omerbašić, Š. (1995). *Doba pravednih halifa*. Zagreb: Eminex.
- Tate, G. (1994). *Križarji in svet Vzhoda*. Zbirka Mejniki. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Thoraval, Y. (1998). *Islam. Mali leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Toynbee, A. J. (1923). *The American Magazine of the Orient*, II.
- Veliki splošni leksikon (prva in sedma knjiga). Ljubljana: DZS, 1998.

POVZETEK

Odnosi med Evropo in islamskim svetom so bili pogosto zaznamovani z nasiljem in spopadi. V prvi fazi svete vojne so Arabci osvojili dele evropskega ozemlja. Zahodni svet se je težko sprijaznil z vdorom kalifa Omarja v Jeruzalem, z obleganji Konstantinopla ter zasedbo Španije. Muslimani se po drugi strani križarskih vojn spominjajo z grozo kot objestnega napada zahodnih barbarov na orientalsko civilizacijo v času krize, ko so jo nomadski barbari Srednje Azije napadali z druge strani. Ko je v Anatoliji v 13. stoletju nastala otomanska država, je sledila nova sveta vojna. Odgovor na drugi džihad je širitev Evrope, ki je z vzponom evropskih držav v 19. stoletju začela postopno zasedati območja islamskega sveta.

Ti medsebojni nesporazumi – ki se obračajo v preteklost, se hranijo s sedanostjo ter ogrožajo prihodnost – predstavljajo neizčrpno temo. Njihova zlovešča rast se pojavlja v vsakem zgodovinskem obdobju in na vsakem področju človeškega stika. Z obeh strani so plod predsodkov, in sicer deloma zaradi resničnega nepoznavanja nasprotne strani, še bolj pa zaradi namerne nevednosti. Ker je zahodna družba vse bolj ujeta v strasti sebičnosti, brezobzirnosti in pohlepnosti, ni videti izhoda iz »večnega« konflikta.